

УДК 342.1/.5

Володимир Толстенко,
кандидат юридичних наук

«ФОРМА ДЕРЖАВИ» І «ФОРМА ПРАВЛІННЯ»: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЬТЬ У ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІЙ ТЕОРІЇ

У статті аналізується проблема співвідношення понять «форма держави» та «форма правління» в сучасній теорії держави і права. Автор досліджує сформовані теоретико-методологічні підходи до визначення змісту цих понять, надає історичну ретроспективу їх вивчення на різних етапах державно-правової думки. Особлива увага надається визначенню засобів їх нормативної інституціоналізації, а також характеристики кореляцій, що мають місце у разі зміни відповідних відносин на рівні форми держави або форми правління.

Ключові слова: форма держави, форма правління, органи державної влади, конституційно-правове регулювання, конституційна практика, теорія держави і права.

Поширена в сучасній теорії держави і права так звана «триступенева», або «тричленна», модель тлумачення поняття форми держави, попри цілий ряд позитивних методологічних аспектів, тим не менш не дозволяє стверджувати, що проблема співвідношення між загальним поняттям «форма держави» та кожним окремо взятим її елементом є остаточно проясненою та зрозумілою. Чи не найбільш складною у цьому контексті постає проблема співвідношення понять «форма держави» і «форма (державного) правління», яка жодним чином не може бути редукованою до простої формально-логічної моделі підпорядкування одного поняття (більшого обсягу) іншому. Таким чином, разом із визнанням засадничого значення вказаних категорій для сучасного науково-юридичного тлумачення процесів формування і розвитку держави і права актуалізується загальна теоретична потреба більш чіткого розмежування змісту цих понять, з одного боку, а також визначення специфіки їх взаємозв'язку — з іншого.

Разом із тим, відмічаючи загальнотеоретичну актуальність звернення до проблематики співвідношення понять «форма держави» і «форма правління» в класичній та сучасній державно-правовій теорії, необхідно відзначити й ті причини, які істотно підвищують її роль для теорії держави і права. По-перше, питан-

ня визначення форми держави та її елементів пов'язані з нормативним закріпленням основ конституційного ладу будь-якої сучасної держави. Тобто саме структурні (формальні) ознаки держави встановлюють те, яким саме чином та в який спосіб організовується і функціонує публічна влада, як вона взаємодіє з суспільством, якими є її основні цілі, цінності та методи діяльності. Цілком очевидно, що у світлі процесу модернізації Конституції України, який, за словами М. Ставнійчук, не повинен сприйматись лише як певна «юридична формальність» [1], поняття форми держави набуває особливої актуальності, оскільки оновлена Конституція України повинна максимально чітко визначити не лише сутність Української держави, а й її форму. Більше того, таке конституційне визначення форми держави повинно мати комплексний і цілісний характер, що дозволить не лише гарантувати максимальну «юридичну якість» Основного Закону, а й забезпечити форму держави від будь-яких спотворень, що можуть бути спричинені намаганнями зміни тих або інших елементів форми держави.

По-друге, наявний нині термінологічний плюралізм у частині різних теоретико-методологічних способів тлумачення змісту таких понять, як «форма держави» та «форма правління» часто стає причиною неузгодженості практичних

дій в частині юридичного забезпечення розвитку основ конституційного ладу України. У цьому сенсі питання законодавчого забезпечення конституційного процесу виявляють свою безпосередню залежність від чіткості та узгодженості тих загальних теоретичних уявлень, які повинні бути сформовані юридичною наукою (насамперед мається на увазі теорія держави і права) щодо змісту та специфіки досліджуваних нами понять. На цю проблему вже неодноразово звертали увагу такі визнані в Україні фахівці, як Ю. Шемшученко, В. Тацій, В. Сіренко, В. Скрипнюк, Ю. Барабаш, С. Серьогіна, В. Федоренко, О. Ющик та інші, які пишуть про те, що поза комплексним науково-теоретичним забезпеченням законодавчої діяльності (особливо якщо йдеться про оновлення Конституції України) не можна очікувати від неї високих та надійних результатів, які б відповідали сучасним стандартам конституціоналізму.

По-третє, в сучасній теорії держави і права за останнє десятиліття можна спостерігати певну ревізію класичних «ессенціалістських» настанов у вивченні феномена державної влади та держави як такої. Справді, якщо для радянської юридичної науки ключовим завжди було питання про сутність держави, то нині дедалі більшого визнання набуває методологія структурного або формального аналізу як окремих інститутів державної влади, так і держави в цілому. Зрозуміло, що така методологічна переорієнтація істотно підвищила роль поняття «форма держави» та актуалізувала науково-юридичні дослідження в зазначеній галузі. Більше того, не буде перебільшенням стверджувати, що наразі поняття «форма» та «сутність» держави описуються як діалектично поєднані, оскільки жодна сутність не може існувати без певної форми. Так само справедливе і зворотне твердження — будь-яка форма держави відображає насамперед її сутнісні властивості, що дає теоретичні і методологічні підстави досліджувати та характеризувати сутність тієї чи іншої держави через притаманні їй формальні ознаки (зараз ми обмежуємося виключно таким елементом форми держави, як форма правління). До речі, цікавим свід-

ченням поширення такої методології може виступити те, що сьогодні дедалі частіше доводиться чути не лише про демократичну або недемократичну сутність тієї чи іншої держави, а й про її демократичну або недемократичну форму [2].

Таким чином, з огляду на актуальність та наукову значущість зазначеної проблематики необхідно розв'язати такі завдання: а) виявити та охарактеризувати основні теоретико-методологічні підходи щодо визначення змісту понять форми держави та форми правління; б) експлікувати зміст зазначених понять з погляду виявлення специфіки їх взаємозв'язку та взаємозалежності; в) окреслити основні засоби визначення форми держави та форми правління в контексті процесу конституційної модернізації в Україні.

Наразі одна з головних теоретичних проблем визначення змісту понять форми держави та форми правління полягає у тому, що доволі часто їм надаються фактично тотожні дефініції. Так, скажімо, відомі російські дослідники Р. Енгібарян та Ю. Краснов характеризують форму держави як «організацію державної влади та її устрій в цілому», тоді як форму правління вони описують так: «Це організація верховної державної влади, особливо вищих і центральних її органів, структура, компетенція, порядок утворення цих органів, тривалість та обсяг їх повноважень, їх взаємовідносини з громадянами, ступінь участі останніх у їх формуванні» [3]. Тобто фактично єдина істотна відмінність між цими двома дефініціями полягає у тому, що поняття «форма держави» пов'язане з організацією державної влади в цілому, а поняття «форма правління» — лише з організацією вищих органів державної влади. Звісно, така дефініція форми держави, як правило, уточнюється посиланням на те, що це поняття включає у себе ще два додаткові елементи (форма державного устрою та політичний режим), що, власне, й утворює основу, яка дозволяє стверджувати про відмінність між формою держави та формою правління. Однак, насправді, зазначене уточнення також не можна вважати вичерпною від-

повіддю на питання щодо співвідношення досліджуваних нами понять.

По-перше, сама ця відмінність вказує лише на кількісний показник і пропонує співвідносити форму держави і форму правління лише як загальне і часткове (якщо застосовувати методи формальної логіки, то можна сказати, що йдеться про відношення повного включення між двома поняттями). По-друге, таке уточнення не дає жодної відповіді на те, якою саме є роль форми правління як одного з елементів форми держави, у конституюванні тієї чи іншої форми держави. Тобто якщо форма правління — це лише один з елементів, то яку роль він відіграє, якою є його значущість, яким є його обсяг порівняно з іншими елементами тощо?

Так само не допомагає й звернення до розкриття змісту форми правління через її чотири «сутнісні визначення». Зокрема, пишучи про чотири сутнісні визначення форми правління, Р. Макуєв вказує на такі: а) спосіб організації верховної державної влади; б) порядок утворення органів державної влади та принципи їх взаємодії між собою; в) ступінь участі громадян у формуванні органів державної влади усіх рівнів та забезпеченні їх ефективного функціонування; г) компетенція інститутів вищих органів державної влади [4]. Однак з усіх перелічених «сутнісних визначень» принаймні одне явно виходить за межі визначення поняття «форми правління» як «способу організації вищих органів державної влади (глава держави, парламент та уряд)» [5]. Мається на увазі третя властивість, яка не лише містить у собі вказівку на «усі рівні державної влади» (а не тільки вищі органи держави), а й фактично виявляється орієнтованою на таку сферу суспільних відносин, яка пов'язана з взаємодією держави і недержавних об'єднань. Тобто йдеться не про відносини всередині системи державної влади як такої, а про відносини між державою (державною владою) і суспільством.

Втім слід зазначити, що така «спорідненість» дефініцій понять «форма держави» і «форма правління» має доволі тривалу історію. Зокрема ще з часів Платона та Арістотеля форма держави фак-

тично редукувалась до форми правління. Зокрема, говорячи про форму держави, Платон тлумачив її залежно від того, кому саме належить верховна влада, що дозволило йому говорити про три форми держави: монархію (у ній верховна влада належить одній особі), аристократію (коли верховна влада належить групі осіб) та демократію (коли верховна влада реалізується усіма громадянами, чи усім народом — «демосом»). Щоправда, на думку самого Платона, ці три форми держави є схильними до «псування», що спричиняє їх перетворення на три неправильні форми держави, якими є відповідно: тиранія, олігархія та охлократія [6].

Серед вітчизняних дослідників на цей ефект «спотворення» форми держави у державно-правовій теорії Платона та на наслідки цього спотворення звертає увагу О. Скрипнюк [7]. Це означає, що вже з часів Платона форма правління сприймалась як визначальне поняття щодо відношення до поняття «форма держави». Значною мірою це пояснювалось тим, що така ознака, як наявність публічної влади, яка до сьогодення описується «базисною характеристикою будь-якої держави» [8], тлумачилась як єдино можлива детермінанта у визначенні форми держави. Тобто формальні властивості держави залежать від того, як: а) утворюється верховна влада (порядок обрання вищих органів державної влади; кількість осіб, яким ця влада належить; широта їх повноважень; співвідношення верховного правителя з органами державного управління; наявність внутрішньої диференціації в системі державного управління тощо), і б) як вона функціонує.

Практично з цих самих позицій до визначення форми держави підходив ще один із засновників класичної державно-правової теорії — Арістотель. З одного боку, він більш чітко сформулював принцип визначення форми держави, вказавши, що ключовим питанням є те, чи здійснюється верховна влада одноособно, чи належить певному виборному колегіальному органу. На основі цього він виділив дві головні форми держави, якими стали монархія та республіка. До речі, сьогодні те, що Арістотель опису-

вав поняттям «форма держави», ми характеризуємо саме як дві основні форми правління. З іншого боку, у вченні Арістотеля про «ідеальну державу» ми чи не вперше зустрічаємо спробу застосувати при визначенні форми держави ще й територіальний принцип. І хоча у Арістотеля не йдеться про співвідношення держави як цілого з її частинами, він зазначає, що розмір території має винятково важливе значення для форми держави. Нагадаємо, що ідеальною формою територіального устрою він вважав відносно невеликий за розмірами поліс, яким легко управляти і який сам може без затримок приймати нагальні рішення у випадку настання таких подій, які потребують швидкого реагування. Таким чином, як бачимо, вже на ранніх етапах державно-правової думки форма держави тлумачилась, насамперед, як форма правління. Фактично, цей спосіб тлумачення форми держави (хоча і з деякими варіаціями) відтворювався у теорії держави і права аж до кінця XIX ст. Причому навіть поєднання у межах одного поняття форми держави таких двох елементів, як форма державного правління та форма державного устрою, все одно залишало своєрідну теоретичну і методологічну «першість» у визначенні форми держави саме за формою державного правління.

Щоправда, говорячи про специфіку тлумачення проблем співвідношення понять форми держави і форми правління у вітчизняній і російській теорії держави і права, не можна не звертати увагу на специфічні трансформації у визначенні згаданих понять у радянський період. Справа у тому, що в радянській юридичній науці домінує положення мав класовий підхід до аналізу державно-правових явищ. Це означало, що усі форми держави піддавались класифікації, насамперед, з погляду визначення історичного (класового) типу тієї чи іншої держави, що, у свою чергу, практично унеможливило будь-які спроби встановлення певних загальних (універсальних) формальних ознак у держав, що належали до різних історичних типів. Доволі показовою у цьому сенсі може бути позиція Г. Шахназарова, який вказував, що у XX ст. основними двома фор-

мами держави стали буржуазна і соціалістична держава, між якими немає і не може бути нічого спільного, з огляду на діаметрально протилежні класові інтереси, що лежать в їх основі [9].

Зрозуміло, що це істотно звужувало методологічну ефективність застосування такого поняття, як «форма державного правління» при дослідженні держав з однією й тією самою формою правління, але належних до різних історичних типів. До речі, про проблеми абсолютизації класового підходу у визначенні форми держави пише російський правознавець А. Котельников [10]. Хоча не можна не визнати й того, що саме у цей період, значною мірою завдяки дослідженням В. Петрова, було зроблено цілий ряд важливих кроків у напрямі наповнення поняття «форма держави» тим змістом, який нині у нього вкладається. Зокрема у своїй праці «Тип і форми держави» (1967 р.) В. Петров характеризував форму держави не лише як «спосіб політичної організації влади пануючих класів» (що, загалом, цілком вписувалось в установлену у радянській юридичній науці традицію), а й як загальний спосіб організації верховної влади, який включає у себе принципи взаємовідносин вищих органів держави між собою та з громадянами держави, а також з окремими частинами та рівнями державної влади [11]. Разом з тим, виходячи з такого тлумачення форми держави, В. Петров намагався обґрунтувати доцільність аналізу цього поняття у двох основних контекстах: як «внутрішньої» і як «зовнішньої» форми держави. Поняттям «зовнішньої форми держави» він описував організацію верховних органів державної влади та характер зв'язків між ними. На відміну від цього, «внутрішня форма держави» поставала як сукупність організаційно-політичних принципів здійснення влади у даній конкретній державі, яка внутрішньо притаманна даному типу держави [12].

Не вдаючись до аналізу полеміки стосовно правомірності та доцільності виділення таких двох типів форми держави, зазначимо лише те, що тлумачення В. Петровим «зовнішньої форми держави» фактично співпадало з тим, що наразі описується поняттям «форма державного устрою». Більше того, заслуговує на

увагу і той факт, що, характеризуючи форму держави як явище, що є похідним від сутності держави [13], він фактично тлумачив внутрішню форму держави як перехідну ланку, завдяки якій реалізується зв'язок між сутністю держави (змістом тих чи інших класових відносин) та її формою. Тобто поняттям «форма держави» у, так би мовити, його чистому значенні у теорії В. Петрова поставала саме зовнішня форма держави, яка, у свою чергу, інтерпретувалась ним у термінах форми правління. Цікавим розвитком методологічної настанови В. Петрова на більш широке тлумачення поняття форми держави (яке, як було щойно продемонстровано, у різних його працях набувало більшого або меншого рівня чіткості та послідовності в його аргументації) стали дослідження В. Сурілова, який сформулював концептуальне обґрунтування тричленної моделі тлумачення форми держави як єдності механізму держави, форми правління та форми державного устрою [14]. Принагідно зауважимо, що такий підхід В. Сурілова став своєрідною альтернативою до праць Л. Каска, в яких пропонувалась двохелементна модель форми держави (форма державного правління та форма державного устрою) [15].

Отже, поступово в останню чверть минулого століття у теорії держави і права набув поширення погляд на форму держави як певну системну цілісність елементів, серед яких не можна виділити певний «домінуючий» елемент з огляду на те, що кожен з них відображає окремий аспект існування держави. У цьому сенсі цікаво навести слова сучасної вітчизняної дослідниці С. Серьогіної, яка пише: «Форма держави є поняттям, яке розкриває організацію державної влади з різних сторін. Насамперед вона вказує на суб'єкт влади, тобто на носія цієї влади... Поряд із цим поняття «форма держави» визначає те, як і між ким влада розподілена на території держави. Нарешті, форма держави вказує на методи реалізації влади» [16]. Водночас, як зазначає В. Червонюк, форма держави пов'язана не лише зі з'ясуванням того, які органи держави реалізують державну владу, а й з тим, як територіально ця влада влаштована, яка атмосфера скла-

дається у суспільстві внаслідок функціонування державної влади, як влада ставиться до особи та її інтересів [17].

Утім, констатуємо неможливість та некоректність редукції форми держави до форми правління, слід більш конкретно вказати на те, в який спосіб ці два поняття співвідносяться. З одного боку, якщо звернутись до текстів сучасних конституцій, то практично в усіх них міститься чітка норма, що визначає форму правління. Як правило, це фіксація або основ республіканського ладу, або монархічної форми правління (докладний виклад її змісту надає А. Серьогін [18]). Скажімо, ч. 1 ст. 5 Конституції України чітко встановлює: «Україна є республікою». Інколи форма правління визначається в тексті основних законів більш чітко. Скажімо, ч. 1 ст. 1 Конституції Туркменістану сформульована в такий спосіб: «Туркменістан — демократична, правова і світська держава, в якій державне правління реалізується у формі президентської республіки». При цьому, крім усталеного в конституційному праві поділу на види республіканського правління (парламентська, президентська та змішана республіка), у сучасних конституціях часто містяться й визначення республіки за релігійною або класовою ознакою. Так ст. 1 Конституції Афганістану визначає зазначену державу як ісламську республіку. А в ст. 1 Конституції Шрі-Ланки ця держава охарактеризована як «соціалістична республіка».

Що ж до монархічної форми правління та її різновидів, можна згадати конституції держав Західної та Східної Азії. Скажімо, ст. 1 Конституції Йордану характеризує цю державу як парламентську спадкову монархію. Стаття 5 Конституції Оману фіксує форму правління в такий спосіб: «Система правління — спадковий султанат. Спадкування трону відбувається за чоловічою лінією нащадками Саїда Турки бен Саїда бен Султана». Частина друга ст. 1 Конституції Бахрейн у описує форму правління у цій державі як «спадкову конституційну монархію». Стаття 1 Конституції Таїланду містить таку норму: «Таїланд є єдиним і неподільним королівством». У частині 1 ст. 1 Конституції Камбоджі вказується:

«Камбоджа є Королівством на чолі з Королем, який царствує відповідно до Конституції і принципів ліберальної демократії і багатопартійності».

З іншого боку, попри таку широку практику конституційного вжитку поняття форми правління, слід визнати, що поняття «форма держави» в конституційних актах сучасних держав вживається доволі рідко. До певної міри це можна пояснити неусталеністю класифікації самих форм держави. Наприклад, якщо підходити до визначення форми держави через дихотомію «демократична/недемократична» держава, то тоді буде вкрай складно розмежувати поняття форми держави та політичного режиму, адже така класифікація є характеристикою саме політичних та державно-правових режимів [19]. Разом із тим, якщо застосовувати таку систему класифікації форм держави, як «полікратичні/монократичні» держави, тоді необхідно визнати не лише теоретичну неусталеність самих цих понять у науці конституційного права та в теорії держави і права, а й їх практичну відсутність у вітчизняній і зарубіжній конституційній практиці.

Водночас, порівнюючи поняття «форма держави» і «форма правління», слід погодитися з думкою, що останнє має більш безпосередній стосунок до конституційно-правового регулювання організації і функціонування держави. Тобто як юридична характеристика держави форма правління дозволяє доволі чітко визначити внутрішню конструкцію системи державної влади, встановити вищі органи цієї системи та вказати, в який спосіб і завдяки яким механізмам вони взаємодіють [20]. На відміну від цього, поняття «форма держави» має переважно теоретико-правове значення, оскільки воно дає не лише певне інституціонально-нормативне уявлення про державу, а й дозволяє охарактеризувати її з погляду тих принципів і цінностей, якими вона керується у своєму розвитку, визначити її державотворчі і правотворчі стратегічні орієнтири тощо. З цього погляду, важливою настановою в частині розвитку форми Української держави в контексті процесу конституційної модернізації має стати не стільки пошук

конституційного визначення цієї форми, скільки таке узгодження її елементів, яке б забезпечило цілісний і системний розвиток України як демократично орієнтованої держави, в якій визнаються і діють принципи і цінності демократії, правової і соціальної державності.

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо сформулювати такі висновки. По-перше, характерна для ранніх етапів державно-правової думки тенденція до ототожнення форми держави і форми правління з середини минулого століття стала предметом радикального переосмислення, що виявилось у спробі представити форму держави як єдність певних елементів, кожен з яких пов'язаний з конкретно взятими властивостями держави. Тобто, крім способу організації і функціонування верховної влади, не менш важливими характеристиками форми держави є спосіб розподілу влади на території держави та сукупність методів здійснення влади, які дозволяють встановити тип та характер взаємодії між державою і суспільством. Тобто поняття форми держави, на відміну від форми правління, не лише описує внутрішню побудову системи державної влади, а й розглядає її в процесі динамічної взаємодії з суспільством і громадянами.

По-друге, говорячи про співвідношення понять «форма держави» і «форма (державного) правління», слід пам'ятати, що перше з них завжди торкається значно більш широкого кола суспільних відносин, ніж ті, що описуються сферою організації і функціонування публічної влади, і тим більше — її вищих органів. Адже на форму держави істотний вплив мають такі фактори, як історичні традиції державності та правової системи, рівень та характеристики політичної і правової культури того чи іншого народу. Разом із тим, форма держави відображає і властивості такої специфічної сфери, як взаємовідносини між органами державної влади та різноманітними недержавними організаціями. Йдеться, насамперед, про такі недержавні організації, як політичні партії, профспілки, церква, різноманітні суспільні рухи тощо. Усталено в теорії держави і права

(приблизно до середини 70-х років ХХ ст.) ця сфера публічно-владних відносин не розглядалась як де що, що визначає формальні властивості держави. Таким чином, зміни на рівні форми держави включають у себе значно більш широкий спектр умов та властивостей, які суттєво виходять за межі відносин всередині системи державної влади.

По-третє, з погляду свого конституційного закріплення, значно більш поширеним є встановлення на рівні Основного Закону форми правління, яка може

бути визначена як у загальній (республіка, монархія, султанат тощо), так і в більш конкретизованій формі (парламентська республіка, президентська республіка, конституційна монархія тощо). На відміну від цього, поняття форми держави має переважно теоретично-правове значення, оскільки його призначення полягає у тому, щоб дати цілісне й системне уявлення про державу як у частині її організації і цілей розвитку, так і з погляду способів, керівних принципів та механізмів її взаємодії з громадянським суспільством.

ПРИМІТКИ

1. Ставнійчук М. І. До питання методології модернізації Конституції України / М. І. Ставнійчук // Вісник Конституційної Асамблеї. — 2013. — № 1. — С. 111.
2. Калинина Е. Ю. Демократическое и недемократическое государство: проблема исследования понятия «форма государства» / Е. Ю. Калинина // Герценовские чтения 2007—2008. Актуальные проблемы юриспруденции : матер. Всерос. науч.-практ. конф. 2007—2008. — СПб. : Изд-во Политех. ун-та, 2009. — С. 52—55.
3. Енгибарян Р. В. Теория государства и права / Р. В. Енгибарян, Ю. К. Краснов. — М. : НОРМА, 2007. — С. 139, 141.
4. Макуев Р. Х. Теория государства и права / Р. Х. Макуев. — М. : НОРМА ; ИНФРА-М, 2010. — С. 131.
5. Теорія держави та права / за заг. ред. Є. О. Гіди. — К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. — С. 128.
6. Платон. Государство / Платон // Собр. соч. : в 4 т. — М. : Мысль, 1994. — Т. 3. — С. 344—354.
7. Скрипнюк О. В. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика) / О. В. Скрипнюк. — К. : Логос, 2006. — С. 31—33.
8. Иванов В. Теория государства / В. Иванов. — М. : ВШЭ, 2010. — С. 12—13.
9. Шахназаров Г. Х. Буржуазное государство в эпоху империализма. Поворот от буржуазной демократии к реакции / Г. Х. Шахназаров. — М. : Госюриздат, 1955. — С. 3—5.
10. Актуальные проблемы теории государства и права / отв. ред. Р. В. Шагиева. — М. : НОРМА ; ИНФРА-М, 2011. — С. 144.
11. Петров В. С. Тип и формы государства / В. С. Петров. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1967. — С. 42—44.
12. Петров В. С. Сущность, содержание и форма государства / В. С. Петров. — М. : Наука, 1971. — С. 99—100.
13. Петров В. С. О содержании и форме государства / В. С. Петров // Вестник Ленинградского университета. — 1967. — № 11. — С. 105—116.
14. Сурилов А. В. Теория государства и права / А. В. Сурилов. — К. ; Одесса : Выща школа, 1989. — С. 162—164.
15. Каск Л. А. Функции и структура государства / Л. А. Каск. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1969. — С. 13—14.
16. Серьогіна С. Г. Форма правління: питання конституційно-правової теорії і практики : монографія / С. Г. Серьогіна. — Х. : Право, 2011. — С. 21.
17. Червонюк В. І. Теория государства и права / В. І. Червонюк. — М. : ИНФРА-М, 2007. — С. 149.
18. Серегин А. В. Монархическая форма правления : монография / А. В. Серегин ; отв. ред. Е. И. Дулимов. — Ростов-на-Дону : Изд-во ДЮИ, 2004. — С. 63—83.
19. Див.: Дроботова Т. Б. Проблеми типологізації державно-правових режимів: теорія і методологія / Т. Б. Дроботова // Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. — Вип. 48. — С. 36—44; Дроботова Т. Б. Правові ознаки демократичного державно-правового режиму: актуальні питання систематизації / Т. Б. Дроботова // Юридична Україна. — 2010. — № 1. — С. 34—40.

20. Серегин А. В. Концептуальные подходы к определению категории «форма правления» / А. В. Серегин // Право и государство: теория и практика. — 2006. — № 3. — С. 21—22.

Толстенко Владимир. «Форма государства» и «форма правления»: проблема соотношения понятий в государственно-правовой теории.

В статье анализируется проблема соотношения понятий «форма государства» и «форма правления» в современной теории государства и права. Автор исследует сформированные теоретико-методологические подходы к определению содержания этих понятий, представляет историческую ретроспективу их изучения на различных этапах государственно-правовой мысли. Особое внимание уделяется определению средств их нормативной институционализации, а также характеристике корреляций, имеющих место в случае изменения соответствующих отношений на уровне формы государства или формы правления.

Ключевые слова: форма государства, форма правления, органы государственной власти, конституционно-правовое регулирование, конституционная практика, теория государства и права.

Tolstenko Volodymyr. «Form of state» and «form of government»: the problem of relations between concepts in the state-and-legal theory.

The article analyzes the problem of the relation of concepts «form of state» and «form of government» in the modern theory of state and law. The author explores formed theoretical-and-methodological approaches to the determination of the content of these concepts, provides their historical retrospective study at different stages of political and legal thought development. Particular attention is paid to the definition of the means of their regulatory institutionalization, as well as to the study of correlations that occur in the case of a change of relations at the level of state forms, or forms of government.

Key words: form of state, form of government, public authorities, constitutional-and-legal regulation, constitutional practice, theory of state and law.